

Коберник Л.О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Л.О.Коберник // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008. - №23. – С. 235 - 241.

В статті подається аналіз результатів психологічного дослідження, метою якого було розкрити структуру ціннісних орієнтацій сучасних студентів.

В статье подается анализ результатов психологического исследования, целью которого было раскрыть структуру ценностных ориентаций современных студентов.

235

Постановка проблеми. Система ціннісних орієнтацій є важливим регулятором активності людини, оскільки вона дозволяє співвідносити індивідуальні потреби і мотиви з усвідомленими та прийнятими особистістю цінностями й нормами соціуму. З погляду В.Алексєєвої, ціннісні орієнтації є формою включення суспільних цінностей у механізм діяльності і поведінки особистості. За її словами, система ціннісних орієнтації – це „основний канал засвоєння духовної культури суспільства, перетворення культурних цінностей у стимули і мотиви практичної поведінки людей” [1].

Регулятивна функція ціннісних орієнтації особистості охоплює всі рівні системи збудників активності людини. Ми погоджуємося з думкою О.Здравомислова, який стверджує: „...специфіка дії ціннісних орієнтації полягає в тому, що вони функціонують не тільки як способи раціоналізації поведінки, їхня дія поширюється не тільки на вищі структури свідомості, але і на ті, котрі позначаються зазвичай як підсвідомі структури. Вони визначають спрямованість волі, уваги, інтелекту” [3].

У дослідженнях Є.Клімова, В.Сержантова, В.Шадрікова та інших ціннісні орієнтації виступають як важливий механізм регуляції діяльності. Найбільш яскраво ця роль системи ціннісних орієнтацій виявляється стосовно професійної діяльності. На думку Є.Клімова, для кожної визначеної професійної групи характерний свій зміст діяльності, своя система цінностей [4]. При цьому, як підкреслює Л.Дика, сьогодні професійно важливі якості „стають похідними від моральних якостей людини..., від ієрархії ціннісних орієнтацій”.

Роль ціннісних орієнтацій у цьому контексті полягає в тому, що вони, за словами О.Краснорядцевої, „детермінують професійну поведінку, забезпечуючи зміст і спрямованість діяльності і додаючи зміст професійним діям” [5]. Особливе значення система ціннісних орієнтацій займає в діяльності професій типу „людина – людина”, здобуваючи в цьому випадку характер центрального елемента в структурі їхнього професійного образу світу. Такі види професійної діяльності є областями існування й розвитку загальнолюдських цінностей. Саме тут реалізуються цінності альтруїзму і творчості, що додають смислу даній діяльності. Низкою авторів у цьому контексті розглядається роль ціннісних орієнтацій у професійній діяльності

236

психолога (А.Серий), педагога (О.Краснорядцева), соціального працівника (Т.Шевеленкова, Н.Шмельова).

Одночасно з цим система ціннісних орієнтації особистості, будучи відображенням цінностей соціального середовища, сама може впливати на групові норми і цінності. Адже індивідуальні ціннісні орієнтації окремих членів групи взаємодіють, а через міжособистісні взаємини вони впливають і на колективні.

Таким чином, система ціннісних орієнтації особистості є

багатофункціональною. Ця система виконує одночасно функції регуляції поведінки і визначення її мети, яка зв'язує в єдине ціле особистість і соціальне середовище. За словами Ф.Василюка, цінності здобувають якості реально діючих мотивів і джерел свідомості буття, що ведуть до росту й удосконалення особистості в процесі власного послідовного розвитку. Ціннісні орієнтації, будучи, таким чином, механізмом особистісного росту і саморозвитку, самі носять характер, що розвивається, та виступають динамічною системою.

На превеликий жаль, сучасний етап розвитку українського суспільства пов'язаний з радикальними змінами в соціальному, економічному й культурному житті, який супроводжується наростанням аномії - руйнування ціннісно-нормативної системи як загальної основи соціальної інтеграції [7]. В умовах аномії порушується звичний механізм адаптації - пристосування поведінки до соціальних норм. Особливою мірою трансформаційні процеси в ціннісній системі суспільства відображаються на представниках молодого покоління, які, стикаючись з відсутністю чітких соціально-ціннісних орієнтирів, переживають стан невизначеності й деморалізованості.

Як свідчать дані соціологічних опитувань, в умовах аномії зростають песимістичні настрої, негативні оцінки, невизначеність у прогнозуванні свого майбутнього. За даними опитування, проведеного Інститутом соціології НАН України й фірмою "Социс", у квітні 1995 року аномія спричинила досить високий ступінь деморалізованості практично всіх верств населення України, у тому числі молоді. Той чи інший рівень аномічної деморалізованості був характерний для 82% представників молодого покоління. До 2005 року цей рівень практично не знизився: лише для 12,9% молодих людей властивий низький рівень аномії, для 28,8% - середній і 58,3% - високий. Загалом, на тому чи іншому рівні деморалізованості перебувають більше 87% молодих респондентів. Так, близько 82% молоді вважають, що "проблема зараз у тому, що більшість людей взагалі ні в що не вірить"; 73% - "зараз все так

нестабільно, і здається, що може трапитися все, що завгодно”; 72% - “зараз все так швидко змінюється, що не зрозуміло, яких законів дотримуватися”; 71% - “при нинішньому безладі й неясності важко зрозуміти, у що вірити” і т.д. [7].

На основі власних досліджень Н.Паніна робить висновок, що “молодь тією ж мірою, що й старші покоління, перебуває у стані аномічної деморалізованості, авторитаризму й соціального цинізму. Отже, в результаті аномічної деморалізованості в молоді не формується стійка система цінностей, що відповідає перспективі демократичного розвитку суспільства” [7].

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу результатів психологічного дослідження, яке проведене серед студентів різних курсів педагогічних закладів освіти, розкрити структуру ціннісних орієнтацій сучасних студентів.

Виклад матеріалу. Відповідно до поставлених цілей та напрямів дослідження були обрані наступні методики:

1. Методика вивчення ціннісних орієнтацій Д.О.Леонтьєва[6]. Її концепція базується на тому, що система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і становить основу її взаємодії з довкіллям, іншими людьми, самою собою. Водночас вона утворює серцевий пласт світогляду, центральну ланку мотивації життєвої активності, оскільки

237

особистісне самовизначення в ранній юності має суспільно активну, ціннісно-сміслову природу.

Методика передбачає безпосереднє ранжування списку цінностей: від найбільш до найменш значущих та від найбільш до найменш реалізованих у своєму житті. Вона містить два списки, кожний з яких фіксує 16 вартостей – термінальних (цінності-цілі) та інструментальних (цінності-засоби). Останні

характеризують засоби, що вибираються для досягнення цілей життя і є інструментом, за допомогою якого можна реалізувати термінальні (глобальні) цінності.

Як правило, індивідуальна ієрархія цінностей представляє собою послідовність певних „блоків”. Для термінальних цінностей виділені наступні блоки:

- 1) цінності професійної спрямованості (цікава робота, розвиток, пізнання, творчість, активне діяльне життя, суспільне визнання, впевненість у собі);
- 2) цінності особистого життя (здоров'я, любов, хороші та вірні друзі, щасливе сімейне життя, життя, сповнене розваг);
- 3) індивідуальні цінності (матеріальне забезпечення, свобода, самостійність, краса).

Інструментальні цінності в свою чергу поділяються на:

- 1) цінності інтелектуально-професійної спрямованості (освіченість, раціоналізм, самоконтроль, відповідальність, ефективність у справах, дисциплінованість, широта поглядів);
- 2) етичні цінності (вихованість, чуйність, чесність);
- 3) індивідуалістичні цінності (високі домагання, сміливість, тверда воля, терпимість, нетерпимість до недоліків, життєрадісність).(додаток А)

2. Методика „Що важливіше?” В.Івашкіна, В.Онуфрієва [9], яка спрямована на визначення ціннісних орієнтацій студентів. Із запропонованих 35 якостей потрібно вибрати лише 5, які, на думку респондента, є необхідними і найбільш важливими. Досліджуваним пропонується анкета, кожні 5 якостей якої характеризують ставлення до людей, стиль поведінки і діяльності, знання, моральні якості, навчально-орієнтаційні вміння, ставлення до себе.

3.Методика „Розуміння цінностей”, що полягає у виявленні рівня розуміння цінностей досліджуваними. Респондентам пропонується анкета, яка містить три групи завдань, що стосуються змісту цінностей. Перша група завдань – потрібно із запропонованих варіантів обрати той, який підходить до

поданого поняття; друга група – до поданого слова добрати слово синонім; третя група – до поданого слова підібрати слово, яке протилежне за змістом.

В результаті проведення анкетування ми отримуємо три рівні розуміння цінностей: високий (правильне розуміння усіх цінностей), середній (інтуїтивне розуміння), низький (недостатнє розуміння змісту цінностей).

4. Методика „Скільки голів, стільки умів” В.Івашкіна, В.Онуфрієва [9], за допомогою якої встановлюється рівень ціннісно-орієнтаційної єдності групи. Досліджуваним пропонується ряд прислів'їв, біля яких вони повинні зазначити: погоджуються чи непогоджуються вони з їх змістом.

5. Тест для виявлення реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С.Бубнова [9]. Респондентам пропонується 66 запитань, на які потрібно відповісти „так” або „ні”. За допомогою ключа визначається 11 видів ціннісних орієнтацій особистості. За результатами індивідуальних даних будується графічний профіль, який відображає вираженість кожної цінності.

Результати дослідження. Всі методики були використані для вивчення студентів перших, третіх та п'ятих курсів, що давало можливість прослідкувати динаміку змін системи ціннісних орієнтацій з віком та під впливом навчально-виховного процесу у вищій школі, а також встановити вплив внутрішніх психологічних процесів, пов'язаних з самоудосконаленням, самозростанням та самоактуалізацією особистості студента в навчально-професійному середовищі та колі однолітків.

238

Нашу увагу насамперед привернули цінності, які були розміщені студентами на перші та остання місця (таб.1, 2).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз ієрархії термінальних цінностей студентів

Курс	Значущість		Реалізованість	
	Перше місце	Останнє місце	Перше місце	Останнє місце

1	Здоров'я	Розвиток	Здоров'я	Суспільне визнання
3	Здоров'я	Творчість	Любов	Цікава робота
5	Здоров'я	Життя, сповнене розваг	Щасливе сімейне життя	Впевненість в собі

Встановлено, що на перше місце по значущості студенти всіх курсів поставили здоров'я, що свідчить про стійкість даної цінності незалежно від віку. Проте реалізованість даної цінності у студентів дещо низька, оскільки тільки на першому курсі спостерігається співпадання та тісний зв'язок між даними позиціями. Досить цікавим є те, що юнаки третіх та п'ятих курсів на перше місце по реалізованості поставили цінності особистого життя, що пояснюється тим, що вже в даний віковий період (20-22 роки) відбувається планування свого майбутнього життя, вибір партнера, створення сім'ї. Варто зазначити, що більшість студентів одружується на 5-му курсі, коли особистість не тільки практично оволоділа майбутньою професією, а й психологічно готова нести відповідальність за себе та партнера.

На наш погляд особливу увагу потрібно звернути на цінності, які знаходяться на останньому місці по значущості у студентів 1-х та 3-х курсів (розвиток, творчість), адже саме дані цінності повинні виступати головною мотивацією у виборі майбутньої професії та у навчальній діяльності. Це є свідченням недостатньої сформованості в них професійно значущих ціннісних орієнтацій внаслідок недостатнього впливу на процес їх формування з боку соціального оточення. У зв'язку з цим професійна підготовка вимагає вмілого управління розвитком ціннісних орієнтацій студентів.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз ієрархії інструментальних цінностей студентів

Курс	Значущість		Реалізованість	
	Перше місце	Останнє місце	Перше місце	Останнє місце
1	Сміливість	Нетерплячість до недоліків	Освіченість	Нетерплячість до недоліків

3	Відповідальність	Нетерплячість до недоліків	Чуйність	Раціоналізм
5	Вихованість	Нетерплячість до недоліків	Чуйність	Нетерплячість до недоліків

На основі одержаних даних можна зробити висновок, що вибір професії та навчального закладу не завжди співпадає з інтересами та ціннісними орієнтаціями людини, що в свою чергу може детермінувати виникнення конфліктних форм поведінки

З поданих вище таблиць видно, що сфери значущості та її реалізації (смислу і психологічної реалізації) знаходяться на різних, але взаємопов'язаних площинах. Ціннісні орієнтації є внутрішньосуперечливим утворенням, в якому найбільш важливі життєві цінності виявляються найменш доступними. Така неузгодженість між смыслом і психологічною реалізацією є невід'ємною

239

частиною ціннісно-сислової сфери студентської молоді. А це в свою чергу також призводить до внутрішньоособистісних конфліктів та протиріч.

Якщо вести мову про ступені співпадання рангів між факторами шкал реалізованого і значущого, то нами було виявлено три основні лінії груп студентів:

- 1) крайнє неспівпадання між шкалами реалізованого і значущого;
- 2) середні показники;
- 3) майже абсолютне співпадання ціннісних орієнтацій у реальному житті та ідеальному їх баченні.

Аналіз результатів дослідження свідчить, що студенти не однаково оцінюють запропоновані цінності. Для одних усі цінності здаються однаково значущими, для інших мають різну важливість, що дозволяє їм диференціювати цінності, тобто виділяти ті з них, які є головними або другорядними цілями життя. Це дає можливість говорити про те, що одні студенти мають

диференційовану структуру цінностей, а інші всі цінності сприймають як однаково важливі, що свідчить про відсутність у них диференційованої структури ціннісних орієнтацій. Вони поки що не усвідомили свою життєву позицію, не визначили чітко свого особистого ставлення до цінностей навколишнього світу. Це дозволяє охарактеризувати рівень їх особистісної зрілості як не цілком відповідний віковому і соціальному критеріям розвитку.

З таблиці 3 видно, що знання не є першочерговою ціннісною орієнтацією студентів, натомість навчально-орієнтаційні вміння займають першочергові позиції. Результати даної методики співпадають з даними попередньої, що свідчить про достовірність результатів

Таблиця 3.

Зведена таблиця результатів методики „Що важливіше?”

Місце	Перший курс	Третій курс	П'ятий курс
1	Моральні якості	Навчально-орієнтаційні вміння	Ставлення до людей
2	Ставлення до людей	Моральні якості	Навчально-орієнтаційні вміння
3	Навчально-орієнтаційні вміння	Ставлення до людей	Моральні якості
4	Ставлення до себе	Стиль поведінки і діяльності	Ставлення до себе
5	Стиль поведінки і діяльності	Ставлення до себе	Знання
6	Знання	Знання	Стиль поведінки і діяльності

Якщо вести мову про рівень розуміння цінностей студентами, то в результаті дослідження виявлено значну динаміку спадання низького рівня розуміння цінностей з першого курсу до п'ятого, зокрема з 85% до 27%, а також відповідне зростання середнього рівня розуміння від 15% до 73%. Варто зазначити, що високий рівень розуміння змісту цінностей виявлено у студентів третіх курсів, який становить лише 7%. Причиною високого відсотку низького рівня серед першокурсників може бути неналежна увага школи до виховання

цінностей та їх розуміння. Зростання середнього рівня пов'язане з навчально-виховною роботою, яку проводять ВНЗ, а також з особистісним зростанням, яке відбувається під впливом професійного спілкування з викладачами та студентами.

Неналежне розуміння цінностей студентами є причиною неправильного їх трактування та недотримання їх у своєму житті, тому цінностями досить часто виступають речі, які негативно впливають на поведінку особистості та на її професійне становлення.

240

Для діагностики рівня ціннісно-орієнтаційної єдності студентів в кожній групі ми скористалися методикою В.С.Івашкіна та В.В.Онуфрієва „Що важливіше?”. Нами було висунуте припущення, що чим менший рівень даної єдності, то тим більший рівень проявів конфліктних форм поведінки та міжособистісних конфліктів в даній групі або на даному курсі в цілому.

Аналіз результатів дослідження дають підстави для твердження, що студенти першого курсу мають середній рівень ціннісно-орієнтаційної єдності (53 %). На нашу думку причиною цього є те, що вони недостатньо знайомі між собою, мало що знають про погляди та інтереси однокурсників, колектив групи і курсу лише починає формуватися, група об'єднана не спільною суспільною метою, дружніми стосунками, а тільки статусом академічної групи.

В той же час студенти третіх та п'ятих курсів мають високий рівень ціннісно-орієнтаційної єдності (77,8%, 77,7%), що є свідченням згуртованості серед студентів, об'єднанням їх не лише навчальним процесом, а й спільними інтересами та цілями, прагненням до утворення референтних груп, а це, в свою чергу, є ознакою сформованості колективу.

Упродовж всього дослідження ми проводили спостереження за поведінкою та взаєминами юнаків та дівчат на кожному курсі, і можна сказати, що найменше міжособистісних протиріч та конфліктів нами виявлено саме на

5-му та 3-му курсі, а найбільш конфліктними виявились студенти 1-го курсу, де відбувається боротьба за авторитет, за місце лідера, за право бути першим, але на превеликий жаль не в навчанні, а в міжособистісних стосунках. Це дає підстави стверджувати, що висунута нами гіпотеза підтвердилася.

Дослідження реалізації студентами ціннісних орієнтацій в умовах життєдіяльності за методикою С.Бубнова показали, що найвищий ступінь вираження серед студентів всіх курсів мають такі цінності, як: приємне проведення часу; високе матеріальне забезпечення. Для студентів третіх та п'ятих курсів важливими також є високий соціальний статус і керування людьми, а також визнання та повага людей, вплив на оточуючих. Найнижчий ступінь вираження мають такі цінності: пошук та насолода прекрасним; любов; пізнання нового в світі, природі, людині. Як ми бачимо орієнтація особистостей на пізнання знову знаходиться на останньому місці.

Здобуті нами результати можна пояснити віковими та психологічними особливостями та поглядами сучасної молоді в Україні, коли на перший план виступають матеріальні ціннісні орієнтації, а не духовні та пізнавальні. Серед молоді існує стереотип, що без грошей нічого не можна самому досягнути. Але в останні роки ситуація на ринку праці в Україні змінюється і високу заробітну плату мають досвідчені фахівці.

На питання: “Одні люди прагнуть дотримуватись певних життєвих правил, принципів. Інші не схильні будувати своє життя таким чином. Як Ви вважаєте, яких людей - перших чи других - більше серед ваших ровесників?” 62% студентів відповіли, що серед їхніх однолітків більше тих, хто намагається дотримуватись певних правил і принципів. Протилежну думку висловили 30% респондентів, 8% опитаних не змогли відповісти на це питання.

З'ясувалося, що уявлення молоді про своє покоління як таке, що орієнтується або не орієнтується на певний набір принципів, пов'язані з уявленнями про цілеспрямованість або нецілеспрямованість однолітків.

Загальна закономірність така: якщо студент заперечує наявність певних принципів у своїх однолітків, як правило, він відносить їх до тих, хто живе сьогоднішнім днем; якщо студент визнає у своїх однолітків наявність певних життєвих принципів, він відносить їх до цілеспрямованих людей.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що для студентів найбільш значущим є характеристики і якості, які необхідні для особистісного спілкування. Водночас, насторожує недостатня сформованість тих якостей, які характеризують їх професійну спрямованість. Адже, як ми вже зазначали, цінності – це узагальнені уявлення студентів про цілі

241

і норми своєї поведінки, які втілюють історичний досвід і концентровано виражають зміст культури певної епохи, конкретного суспільства, історичного часу, людства в цілому. Вони є тим елементом структури особистості, який характеризує змістовну сторону її спрямування. Саме структура особистості й утворює серцевий пласт світогляду, центральну ланку мотивації життєвої активності, оскільки особистісне самовизначення в ранній юності має суспільно активну, ціннісно-сміслову природу.

Література

- 1.Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности // Психол. журнал. – 1984. – Т. 5. – № 5. – С. 63-70.
- 2.Василюк Ф.Е. Психология переживания. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 200 с.
- 3.Здравомыслов А.Г. Потребности, интересы, ценности. – М.: Политиздат, 1986. – 222 с.
- 4.Климов Е.А. Общечеловеческие ценности глазами психолога-профессиоведа // Психол. журнал. – 1993. – Т.14. – № 4. – С. 130-136.
- 5.Красноярцева О.М. Ценностная дитерминация профессионального

поведения педагогов // Сибирский психологический журнал. – Томск, 1998. – № 7. – С. 25-29.

6.Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентаций. – М.: «СМЫСЛ», 1992. – 17 с.

7.Панина Н.В. Молодежь Украины: структура ценностей, социальное самочувствие, и морально-психологическое состояние в условиях тотальной аномии // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2001. - № 1. – С.5-26.

8.Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. – Самара: Изд.Дом „БАХРАХ-М”, 2002. – 672 с.

9.Фетинский Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., Изд-во Института Психотерапии, 2005. – 490 с.